

Marie-Elisabeth Belpaire

Marie-Elisabeth Belpaire

EEN VROUW MET IMPACT

KARL SCHEERLINCK
HELGA VAN BEECK
RITA VANDERHEYDEN

Marie-Elisabeth Belpaire in haar werkkamer aan de Markgravelei (1911).
Letterenhuis Antwerpen.

Waarom Marie-Elisabeth Belpaire dit boek verdient (én een standbeeld)

Ieder mens is uniek.

Sommige mensen zijn wat unieker dan andere.

Marie-Elisabeth Belpaire is een van hen.

Door het ontijdig overlijden van haar vader, een jaar na haar geboorte, groeide het kleine meisje op in de ambtswoning van haar grootvader, Théodore Teichmann, sinds 1845 gouverneur van de provincie Antwerpen. In het Gouvernementshotel aan de Schoenmarkt, waar het Frans de ambts- én de huistaal was, heerste een kosmopolitische sfeer.

De gouverneur, van liberaal-protestantse gezindheid, was als telg van een Duitse vader en een Zwitserse moeder geboren in Venlo, had ingenieursstudies gedaan in Parijs en was tijdens het Verenigd Koninkrijk hoofdingenieur bij Rijkswaterstaat geweest; na de Belgische Revolutie werd hij interim-minister van Binnenlandse zaken en in 1832 volksvertegenwoordiger.

Zijn kleindochter Marie-Elisabeth, die van haar moeder en haar drie tantes een grote mate van zelfstandigheid en mondigheid had meegekregen, werd als volwassen vrouw een strijdende katholieke feministe, die in de Nederlandse letteren debuteerde met prozaschetsen en gedichten. Met haar deel van het familiefortuin – verworven doordat grootvader Teichmann door zijn huwelijk de enige erfgenaam werd van de buskruitfabriek Cooppal in Wetteren – richtte zij in Antwerpen scholen op waar meisjes mettertijd in het Nederlands zouden worden onderwezen. De Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen, door haar gesticht in 1919, zou daarvan de bekroning en het sluitstuk zijn.

In 1900 richtte zij – alweer met eigen middelen – het literaire tijdschrift *Dietsche Warande en Belfort* op, maar evengoed speelde zij een belangrijke rol tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen haar villa *Swiss Cottage* in De Panne een toevluchtsoord werd voor Vlaamse soldaten. Zij stichtte er het loyaal-Belgische dagblad *De Belgische Standaard*, animeerde de kunstkring *Kunst aan de IJzer*, waarin onder meer Joe English actief was (hij schilderde haar portret), en zette zich, naar het voorbeeld van haar tante

Constance Teichmann, 'de engel van Antwerpen', in voor de lotsverbetering van oorlogsverpleegsters en atelierarbeidsters.

Over Vlaamse aangelegenheden had zij al vanaf 1909 overhoopgelegen met kardinaal Mercier, maar koningin Elisabeth werd in de oorlogsjaren een dierbare vriendin en ook later nog een trouwe correspondentente. Dat zij een andere goede kennis en pen-vriendin, de vrijzinnige schrijfster Virginie Loveling, niet tot het rechte geloof had kunnen bekeren, betreurde zij, maar zij kon het dan weer wel goed vinden met de orthodox-marxistische Nederlandse dichteres Henriette Roland Holst, met wie zij eveneens een drukke briefwisseling onderhield.

Dit boek bevat een dozijn opstellen, die recht doen aan de menigvuldige facetten van haar boeiende persoonlijkheid. De onmiddellijke aanleiding tot de publicatie ervan is de honderdste verjaardag van de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen aan de Jozef De Bomstraat in Antwerpen. Vele generaties jonge vrouwen werden er door tal van vooraanstaande hoogleraren in verschillende disciplines onderwezen en deden er een breed humanistische vorming op. Het is maar een van de verwezenlijkingen van deze grote dame, die bijna honderd was toen ze stierf, maar nog ten minste even lang in het collectieve geheugen verdient voort te leven.

Moge dit boek daartoe bijdragen.

Ludo Simons

Inhoud

Waarom Marie-Elisabeth Belpaire dit boek verdient (én een standbeeld)	5		
Hoofdstuk 1	9	Hoofdstuk 8	177
‘Het is moeilijk haar eigen wezen te achterhalen.’ De vele gedaanten van Marie-Elisabeth Belpaire		Kunst als een rode draad door het leven	
Hoofdstuk 2	31	Hoofdstuk 9	197
Marie-Elisabeth Belpaire tijdens de Eerste Wereldoorlog. Haar sociale en politieke acties		Door hetzelfde ideaal bezocht. De vergeten briefwisseling met Henriette Roland Holst	
Hoofdstuk 3	81	Hoofdstuk 10	203
Op de bres. Voor eerbare verpleegsters aan het Belgisch front!		De scholen van Marie-Elisabeth Belpaire	
Hoofdstuk 4	93	Hoofdstuk 11	241
Schrijven met de koningin. De briefwisseling met Elisabeth (1917-1919)		Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen	
Hoofdstuk 5	125	Hoofdstuk 12	257
Ten strijde tegen de zedeloosheid. Pleitbezorgster Belgisch abolitionisme		Maria Verstraeten. Intellectuele erfgename van Marie-Elisabeth Belpaire	
Hoofdstuk 6	145	Hoofdstuk 13	265
Dietsche Warande en Belfort. Belpaire, bezielster van het letterkundig blad		Belpaire-onderzoek voor de 21ste eeuw	
Hoofdstuk 7	169	Eindnoten	277
Ten huize van Christine Van Cauwelaert. Een getuige vanop de eerste rij		Bibliografie	291
		Biografieën	301

Hoofdstuk 1

‘Het is moeilijk haar eigen wezen te achterhalen’ De vele gedaanten van Marie-Elisabeth Belpaire

Ria Christens

Marie-Elisabeth Belpaire is moeilijk onder één noemer te brengen. De activiteiten die ze in de loop der jaren onderneemt, beslaan verschillende maatschappelijke domeinen. Laten we niet vergeten dat deze vrouw geboren werd in het midden van de negentiende eeuw: een eeuw, net als alle vorige, gedomineerd door mannen. Belpaire was van moederszijde een telg van de familie Teichmann. Deze kosmopolitische en gefortuneerde familie ontkwam aan het *benepene* van de kleine burgerij. Er heerste een relatief grote openheid, ook omtrent de vorming van meisjes. Voor Marie-Elisabeth Belpaire waren dit geen loze woorden ...

In april 1910 wijdde het nieuwe katholieke damestijdschrift *De Lelie* een artikel aan Marie-Elisabeth Belpaire in de reeks *Vrouwen van betekenis*. De auteur A.E. De Boeck stelde de toen 57-jarige Antwerpse voor als de vrouw ‘die in Vlaamsch-België door haar naam, haar daad, haar leiding, haar geloof voor velen is geweest, kort en klaar ... een gave Gods.’¹ Deze vrouw uit de hoogste kringen werd op een voetstuk ver boven het burgerlijke lezerspubliek van *De Lelie* verheven. Maar haar bejubelde handel en wandel werkte ongetwijfeld confronterend. Marie-Elisabeth Belpaire nam immers geen genoegen met het pad van de liefdadigheid, waarop vrouwen van haar stand per definitie werden uitgestuurd.

Een halve eeuw na haar overlijden werd aan deze voor het sociale en culturele leven in Vlaanderen ongetwijfeld belangrijke figuur nog steeds geen uitgebreide wetenschappelijke studie gewijd.² Marie-Elisabeth Belpaire liet de historici nochtans een rijk archief en schitterende memoires na. Zij was bovendien zelf bijzonder op het biografische genre

gesteld.³ Deelstudies behandelden wel bepaalde facetten van de veelzijdige activiteiten die ze ondernam, maar stelden tot nog toe vooral haar ‘publieke leven’ na 1910 in het licht.⁴ Zijzelf benadrukte in haar memoires haar inzet voor de vrouwenbeweging en voor het onderwijs, en was geneigd om haar veelbesproken betrokkenheid in de Vlaamse Beweging ruimer te kaderen en met een hoger levensbeschouwelijk doel te verbinden.

Diverse gelegenheidsgeschriften tilden Belpaire reeds tijdens haar lange leven op tot een figuur met mythische proporties.⁵ De jonge Vlaamse Beweging maakte van haar een politiek symbool en schoof haar in 1909 gretig de aanspreektitel ‘moeder van de Vlaamse Beweging’ toe. Als de ‘wijze vrouw van Vlaanderen’ werd ze na de Eerste Wereldoorlog in het kamp van de gematigde flaminganten ingelijfd. De diepreligieuze romantica hield zelf meer van de aanspreektitel ‘Mamieke’: de vrouw als de moederlijke figuur die tijdens de Eerste Wereldoorlog de morele en spirituele noden aan het oorlogsfront hielp lenigen.

In deze bijdrage wordt gepoogd het lange leven en de talrijke initiatieven van deze dame van formaat overzichtelijk in beeld te brengen. Wie was Marie-Elisabeth Belpaire? Zoals reeds in een in memoriam uit 1948 treffend werd gesteld, is het moeilijk ‘haar eigen wezen te achterhalen. Het kenmerk van deze Antwerpse die over het landleven schreef, van de wijze vrouw van Vlaanderen, die vertrouwelijk Mamieke werd genoemd; van de aristocratische, die steeds in weldoen naar de allerarmsten stond gekeerd! Het eigen wezen van de Franssprekende door opvoeding en huiskring doch aan het Vlaamsche volk zo verknocht ... speels, glad en subtiel houdt geen systeem het gevangen.’⁶

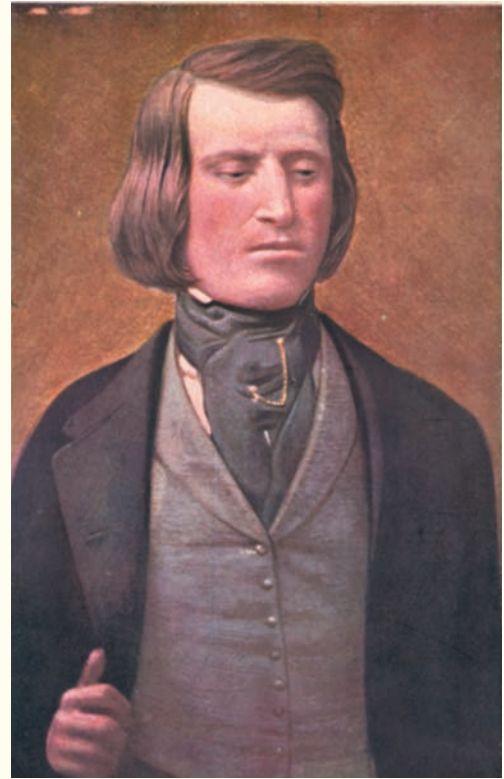
Geboren met naam en fortuin

Marie-Elisabeth Belpaire was het jongste kind van Alphonse Belpaire (1817-1854) en Betsy Teichmann (1821-1900). Zij was amper een jaar oud toen haar vader overleed. De jonge weduwe Teichmann vertrok met haar vier kinderen naar het ouderlijke huis. De functie van haar vader verleende de familie op dat ogenblik een toonaangevende positie in het Antwerpse culturele en societyleven: Théodore Teichmann was van 1845 tot 1862 gouverneur van de provincie Antwerpen. De kleine Marie-Elisabeth groeide op in het gouvernementshotel aan de Schoenmarkt, een exclusief privéverblijf met een publiek gedeelte voor de ontvangst van personaliteiten en de inrichting van culturele manifestaties.

De familie Teichmann was omstreeks 1850 ook een van de rijkste Antwerpse families. Het fortuin was via de vrouwelijke lijn van de familie opgebouwd door een combinatie van huwelijkspolitiek en kapitalistische ondernemingszin. Théodore Teichmann was

Betsy Teichmann, moeder van Marie-Elisabeth Belpaire (1821-1900).
Bron: 'De families Teichmann en Belpaire' door Marie-Elisabeth Belpaire.

Alphonse Belpaire, vader van Marie-Elisabeth Belpaire (1817-1854).
Bron: 'De families Teichmann en Belpaire' door Marie-Elisabeth Belpaire.

door zijn opeenvolgende huwelijken⁷ met de zusjes Jenny en Mimi Cooppal de enige erfgenaam van de 'poederfabriek' van schoonvader Cooppal in Wetteren, vanaf 1847 bekend als de *Koninklijke Buskruitfabriek*. De Belgische wapenindustrie groeide na 1850 uit tot een van de belangrijkste van Europa. Een klein aantal ondernemingen boekte spectaculaire winsten op basis van een imperium dat voor 1850 was opgebouwd. Cooppal was een van die ondernemingen. Het oorspronkelijk familiale bedrijf richtte zich niet langer alleen op de Belgische markt maar ook op de export, en nam de omvang aan van een industriële onderneming met internationale bestellingen.

Théodore Teichmann kreeg vier dochters: Constance, Jenny, Betsy en Marie. Constance Teichmann was ongehuwd; Jenny, die gehuwd was met Jules Strens, bleef kinderloos. Betsy en Marie huwden respectievelijk met Alphonse en Frédéric Belpaire, zonen van Antoine Belpaire, een rechter en oude kennis van hun vader. Antoine was van West-Vlaamse origine, maar had zich in de jaren 1820 wegens beroepsredenen met zijn gezin in Antwerpen gevestigd. Uit beide huwelijken kwamen kinderen voort,

zodat in de volgende generatie een hechte band ontstond tussen de families Teichmann en Belpaire, die de onderneming Cooppal stevig in handen hielden.⁸

In de familieclan Teichmann-Belpaire werden een Europese ‘bohemiëngeest’ en een diep gewortelde West-Vlaamse mentaliteit bijeengebracht, maar niet zonder slag of stoot verzoend. Grootvader Théodore Teichmann had tijdens de Franse tijd vele Europese omzwervingen gemaakt en ingenieurstudies doorlopen aan de École Polytechnique in Parijs. Grootvader Antoine Belpaire had diezelfde studies nooit afge maakt en was wegens de politieke onrust snel teruggekeerd naar het veilige West-Vlaanderen. De tot het katholicisme bekeerde protestant Teichmann had Hollands-Duits bloed in de aderen, maar werd in het jonge België meteen politiek actief als senator voor de Meetingpartij.⁹ De mondaine en religieus breeddenkende leefwereld van de Teichmanns was niet echt compatibel met de sobere en katholiek beginselvaste levenshouding van de Belpaires. De eersten toonden hun sociale welwillendheid door een onvermoeibare inzet in de filantropie, de anderen waren gevoelig voor structurele veranderingen op het sociale en politieke vlak. In deze bijwijlen gespannen maar toch boeiende atmosfeer bracht Marie-Elisabeth haar kinderjaren door.¹⁰

De dominante positie van de vrouwen in de familie Teichmann-Belpaire was mede te verklaren door de ‘vrouwelijke’ herkomst van het familiefortuin. De moeder van Marie-Elisabeth, Betsy Teichmann, en haar tante Jenny Teichmann runden als weduwen zelfstandig hun zaken. Ook Constance Teichmann – die steevast als dé voorgangster van de jonge Marie-Elisabeth werd afgeschilderd – beschikte als ongehuwde vrouw over de nodige economische manoeuvreerruimte om initiatieven te nemen in de liefdadigheidssector. ‘De dames Teichmann waren zeer ontwikkelde, treffend-oorspronkelijke vrouwen, met mannelijk-ernstigen geest en echt vrouwelijk gemoed.’¹¹ Ze waren voor de jonge Marie-Elisabeth Belpaire ongetwijfeld inspirerende voorbeelden. Uit talloze getuigenissen bleek telkens weer het belang dat ze zelf hechtte aan die familiale antecedenten, gaande van haar grootmoeder – ‘de weldoenster van Antwerpen’ – tot tante Constance – ‘de schutsengel van de stad.’¹²

Vorming: privéonderwijs

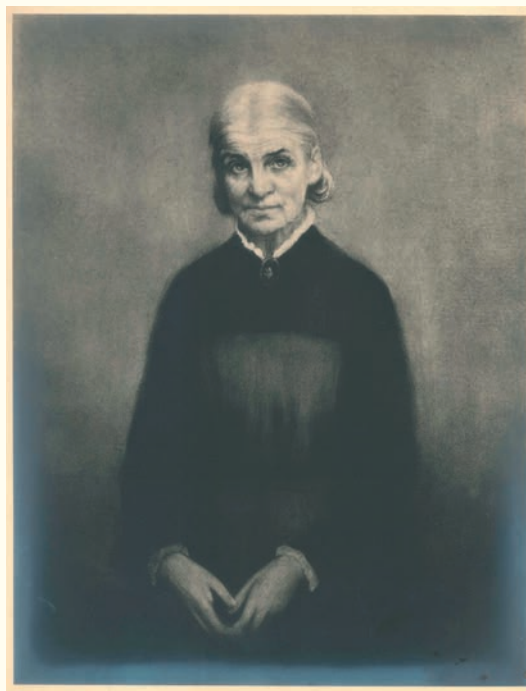
Belpaire kreeg voornamelijk privéonderwijs met de nadruk op vreemde talen en schoone kunsten. Haar officiële schoolloopbaan beperkte zich tot een minimum. ‘Slechts tot haar 14de heeft juf. Belpaire school gegaan; toen kwam zij voorgoed op haar eigen school, midden in die ontwikkelde familieomgeving, zonder dwang van tucht en schooluren, waarover een adem hing van waarheid en oprechtheid.’¹³ Belpaire behaalde een getuigschrift van het lager onderwijs. Ze volgde ook de catechismuslessen met de kinderen van de parochie. Dit feit moet volgens Benoit Roose vooral geïnterpre-

teerd worden als een publieke uiting van de 'democratische Belpaire-geest'.¹⁴ De Frans-talig opgevoede kinderen maakten er wellicht voor het eerst kennis met het Vlaams als voertaal.

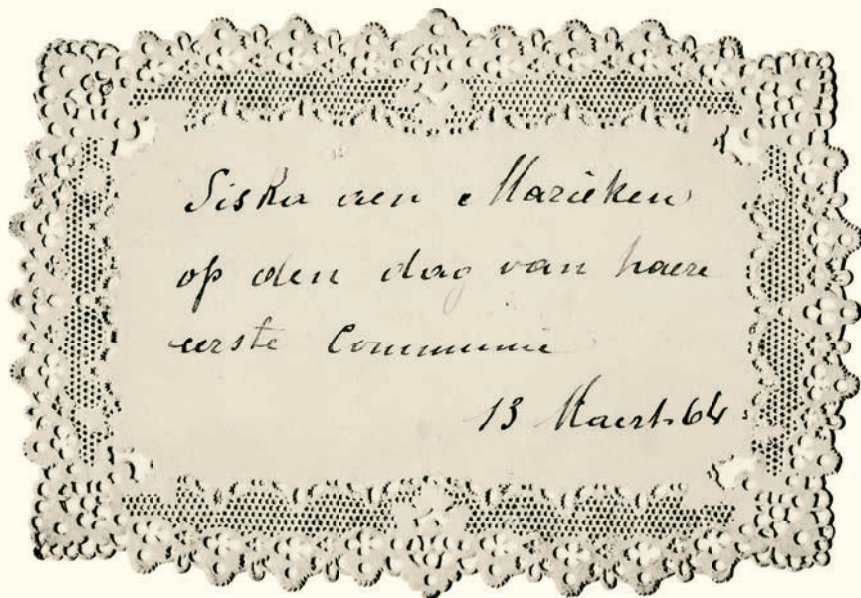
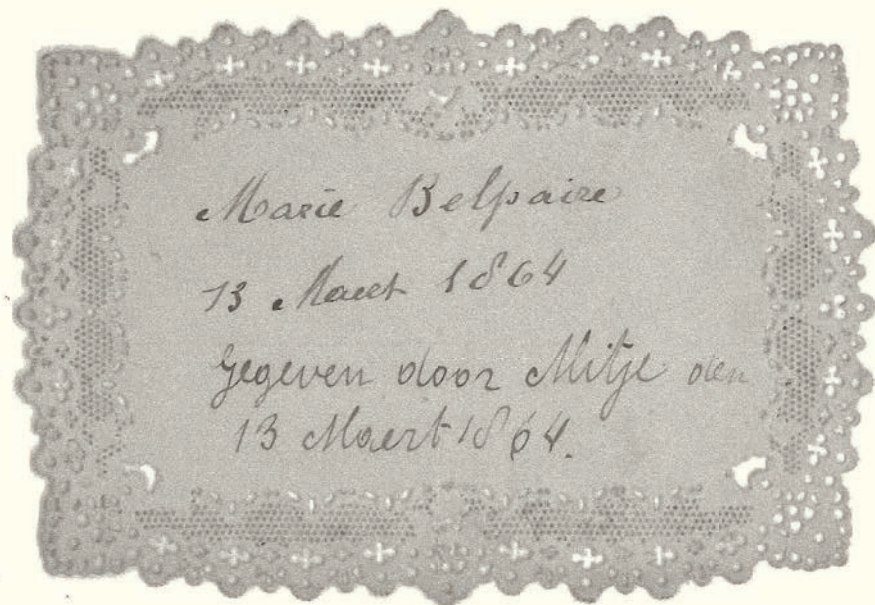
Marie-Elisabeth werd, in tegenstelling tot veel van haar vrouwelijke leeftijdgenoten van stand, niet naar een katholiek meisjespensionaat gestuurd. In het milieu waarin zij opgroeide, bestond er zelfs een zekere aversie tegen het type van meisjesonderwijs dat er werd verstrekt. Het isolement en de discipline bevorderden weliswaar de studie en de concentratie, maar de kunstmatige kloosterwereld bereidde meisjes die zelf geen religieuze loopbaan ambieerden te weinig voor op de 'strijd des levens'. Belpaire zou zich later ook nooit een aanhangster tonen van een meisjesonderwijs in een kloosterlijke omgeving. Zij stelde bij de Vlaamse pensionnaires anno 1925 nog steeds een te geringe sociale bewogenheid en een onvoldoende interesse voor het Vlaams en de Vlaamse Beweging vast.¹⁵

De multiculturele familie Teichmann ontkwam aan de benepenheid en de scrupuleuze voorschriften van de gewone burgerij. Er heerste een relatief grote openheid in dit milieu met betrekking tot de vorming van meisjes. Vreemde talen en kunst waren de essentiële onderdelen van het curriculum dat ten huize werd verstrekt. Privéleraars werden ontboden om er zowel de jongens als de meisjes te onderrichten. Overigens namen ook de familieleden zelf een belangrijke onderwijzende taak op zich. Zo werd Marie-Elisabeth Belpaire in de eerste plaats onderwezen door haar oudere zus Cécile, die een passie had voor vreemde talen. Ze verwierf een passieve kennis van de klassieke talen en van zes talen, waaronder het Duits, Engels, Zweeds en Italiaans, zodat ze een groot deel van de romantische Europese literatuur en poëzie in hun oorspronkelijke taal kon lezen.

Er werden ook kosten noch moeite gespaard om de kinderen een kennis van de schone kunsten bij te brengen en hen tot de beoefening ervan aan te zetten. Ook voor meisjes werd de kunst als kunst gewaardeerd en niet in haar toegepaste vorm of als 'arbeidstherapie'. Bij Marie-Elisabeth Belpaire, die minder muzikaal begaafd was dan andere familieleden, werden een liefde voor de letterkunde en een passie voor het Engels

Tante Constance Teichmann, een voorbeeld voor Marie-Elisabeth. Archief Sint-Ludgardisschool Antwerpenstad. Fonds Katholieke Vlaamse Hogeschool.

Herinneringsprentjes van Mitje en Siska, de twee huismeiden ter gelegenheid van de eerste communie van de elfjarige Marie-Elisabeth. Letterenhuis Antwerpen. Fonds Erven Belpaire-Teichmann.

geboren: 'de rijke en reine letterkundige schat van Engeland, trok haar vooral aan en lievelingen van haar werden de diepgewijde denkers Newman, Manning, Faber; de diepzinnige dichters ... Browning, Longfellow, Tennyson; de boeiende reine romanschrijvers Dickens, Elliot, Scott. In 't Engelsch voelde ze zich spoedig helemaal thuis.'¹⁶ Belpaires belangstelling voor het 'Vlaams' ontstond vanuit dezelfde romantische dweepzucht met de volkstalen. Het feit dat ze als jong meisje de Antwerpse literatoren Hendrik Conscience en Jan Alfried de Laet persoonlijk ontmoette, was in haar denkwereld heel belangrijk. Ze liet haar eerste Vlaamse schrijfsels nalezen door De Laet.

Belpaire kreeg een gedegen vorming, die ze door zelfstudie verder aanvulde. Het gevoel ook als vrouw recht op spreken te hebben werd bij haar niet alleen gevoed door haar sociale positie maar ook door haar culturele achtergrond. Die overtuiging zou zij later toepassen in haar denkbeelden rond feminisme. Belpaires sociale leerschool beperkte zich voorlopig tot de filantropische initiatieven in de familie. De vier dochters van Théodore Teichmann zetten de traditie voort die hun moeder reeds had ingezet. Ze stichtten tijdens het Antwerpse gouverneurschap van hun vader de *Dames de la charité*. Deze vrouwelijke tegenhanger van de vincentianen kende in België een bescheiden maar gestage groei. Betsy Teichmann werd de eerste voorzitter van het Antwerpse genootschap. Het maakte zich verdienstelijk met huisbezoeken en materiele hulp en zamelde geld in via het inrichten van liefdadigheidsconcerten. De inzet van Constance Teichmann ging nog een stuk verder. De familie maakte de nodige middelen vrij om door een stichting buiten de kloostermuren tegemoet te komen aan haar 'roeping'.¹⁷ In 1846 werd het kinderziekenhuis Louise-Marie opgericht. Constance Teichmann nam er zelf de verzorging van kinderen op zich. Haar inzet op risico van eigen leven tijdens de opeenvolgende cholera-epidemies van 1848-1849, 1859, 1866-1867 verleende haar het aureool van 'de engel van Antwerpen'.¹⁸ Andere caritatieve initiatieven onder auspiciën van de *Dames de la Charité* waren de oprichting van het door religieuzen geleide weeshuis *De Rozenhoed* en van diverse bewaarscholen.

Van protestants naar strijdbaar katholiek

Marie-Elisabeth Belpaire maakt in haar memoires *Gestalten in 't verleden* melding van de verschuiving die haar familie op godsdienstig vlak doormaakte, een evolutie die haar allesbehalve onverschillig liet. Théodore Teichmann was een protestant die zich op latere leeftijd tot het katholicisme bekeerde. Van zijn katholieke echtgenotes bleef in de familiearchieven een akte van geloofsverzaking bewaard. Ook later gedroeg hij zich op godsdienstig vlak onverschillig. Hij woonde, aldus Benoit Roose, wel elke zondag de eucharistieviering bij, maar slechts in latere jaren ontving hij de communie.

‘Zat het protestantisme hem nog in het hart? In elk geval, bij communiefeesten van de kleinkinderen, was hij nooit tegenwoordig.’¹⁹

De liberaal-katholieke ingesteldheid van de rest van de familie zou omstreeks 1870 verstrakken. Dit gebeurde volgens Belpaire onder invloed van twee figuren: Paul Mansion, die in 1871 met de zus van Marie-Elisabeth huwde, en dr. Schaepman. Ook haar oom Frédéric Belpaire deed de ruimdenkende liberaal-katholieke familie vanaf omstreeks 1870 in een strijdbaadere ultramontaanse richting evolueren. Marie-Elisabeth werd door zijn toedoen in 1874 betrokken bij het *Anna Bijns*genootschap, een katholiek damescomité dat in het kader van de eerste schoolstrijd een middelbare beroepsschool voor meisjes oprichtte. De onderwijsinstelling werd niet geleid door zusters maar door leken, die een katholieke geest en opvoeding probeerden te verzoenen met een degelijke vorming. De formule bleek zoals elders te lande succesvol, zodat ook een middelbare en een lagere afdeling werden toegevoegd aan dit betalende instituut voor meisjes uit de kleine burgerij.

Belpaire stuurde erop aan het inrichtend comité te noemen naar de zestiende-eeuwse Antwerpse dichteres Anna Bijns, die in haar katholieke geschriften en onderwijsactiviteiten van leer was getrokken tegen het opkomende protestantisme. Belpaires romantische ingesteldheid gekoppeld aan een pril feministisch bewustzijn verklaart het belang dat zij bij al haar publieke activiteiten hechtte aan ‘voorgangsters’: vrouwelijke identificatiefiguren uit een ver of meer nabijgelegen katholiek verleden. De keuze voor Anna Bijns was gezien de persoonlijke achtergrond van Marie-Elisabeth Belpaire wel betekenisvol. Later zou ze meer en meer haar tante Constance Teichmann als model naar voren schuiven.

Belpaire stelde zich in deze meerduidige levensbeschouwelijke context vragen omtrent de betekenis van religie. Zij verdiepte zich persoonlijk in de verschillpunten tussen het katholicisme en het protestantisme.²⁰ In 1902 publiceerde ze het essay *Christen ideaal*, waarin ze haar persoonlijke opvattingen vertolkte. Het religieuze streven was volgens Belpaire eigen aan elke persoon, maar slechts in het christendom kon de mens tot volle ontplooiing komen. De drang naar een mededeling van die ‘Liefde’, de zo-

genaamde bekeringsijver, zou haar voor de rest van haar leven kentekenen. Zij wenste een zeer persoonlijke invulling te geven aan haar geloof en stond kritisch tegenover de kerkelijke hiërarchie en het kerkelijke leergezag, een geloofshouding die in katholieke kringen wel eens als ‘evangelisch-protestants’ werd bestempeld.

*Zie zonder u, was ik
gans verloren voor
het Vlaams – ik zeg
niet dat het verlies
groot was, maar
op zulk klein
bootje, zijn toch alle
handen nodig.
Ge hebt me leren
spreken en schrijven.*

Gewonnen voor de Vlaamse Beweging

Marie-Elisabeth Belpaire was en bleef een diepreligieuze romantica die zich liever bezighield met de klassieke letterkunde dan met de liefdadigheid. De grote meerderheid van haar literaire werk verscheen voor 1914. Zij debuteerde in 1887 met *Uit het leven*, een bundel kortverhalen uitgegeven bij het Davidsfonds. Zij publiceerde ook haar eerste verzen in die periode. In 1897 verscheen *Herfstrozen*, een nieuwe reeks gedichten. De verzen werden samen met haar verhalend proza opnieuw uitgegeven in *Na veertig jaar*. Daarvan verscheen een tweede vermeerderde druk *Na vijftig jaar*. De gedichten vertoonden een geringe literaire waarde. In het proza toonde de letterkundige zich sterker, zowel wat de compositie als wat het taalgebruik betreft, al bleven de personages door een onvoldoende psychologische uitdieping weinig geloofwaardig. Belpaire leverde verdienstelijk werk op het vlak van de kinderlectuur in Vlaanderen. De acht delen in de reeks *Wonderland* bevatten voornamelijk vertaalde sprookjes van Hans Christian Andersen, de gebroeders Grimm en Fioretti, maar ook oorspronkelijk werk van August Cuppens, Omer Wattez, Floris Prims, Belpaire zelf, haar levensgezellin Duykers en Hilda Ram. Belpaire ontpopte zich vooral tot een getalenteerde essayist en literatuurcritica. Haar Beethovenstudie en de bundel *Kunst- en Levensbeelden* waren de beste essayistische werken die van haar verschenen. Haar biografisch werk was een rijke bron voor het Antwerpse culturele leven van de negentiende eeuw.²¹ Ze nam ook de vertaling op zich van een aantal Deense werken, onder meer van de tot het katholicisme bekeerde Johannes Jørgensen, die ze in 1901 via Godefroid Kurth had leren kennen.²²

De eerste contacten van Belpaire met de Vlaamse Beweging dateren van 1885, maar waren eerder oppervlakkig. Ze liet haar eerste schrijfsels in het Nederlands nalezen door Jan Alfried de Laet en Ida Van Beers. In 1885 maakte ze kennis met de Antwerpse burgervrouw en letterkundige Mathilde Ramboux (pseudoniem Hilda Ram, 1858-1901) naar aanleiding van Rams publicatie van een dichtbundel.²³ Het was Ram die haar introduceerde in het flamingantische milieu. Zij was privélerares en gaf les aan het *Anna Bijnsinstituut*. In een schrijven in 1896 aan Ram getuigde Belpaire door haar te zijn gewonnen voor de Vlaamse Beweging: ‘Zie zonder u, was ik gans verloren

Hilda Ram, de dierbare vriendin die de wereld van het Vlaams en de Vlaamse letteren opende. Letterenhuis Antwerpen.

voor het Vlaams – ik zeg niet dat het verlies groot was, maar op zulk klein bootje, zijn toch alle handen nodig. Ge hebt me leren spreken en schrijven.²⁴

De eerder vermelde literaire gerichtheid en een positief geloof in de invloed van de vrouw deden Belpaire ingaan op de vragen die haar vanuit de hoek van de Vlaamse Beweging werden gesteld. Zij werd medeoprichter van de kring *Eigen leven*, een discreet genootschap dat onder de bezieling van priester August Cuppens (1862-1924) in 1898 werd opgericht. Het genootschap wilde de begaafde en meest dynamische krachten bundelen om zo een verjonging en vernieuwing tot stand te brengen in het katholieke literaire leven en in de katholieke Vlaamse Beweging. Belpaire financierde binnen de kring de totstandkoming van het Vlaamse katholieke tijdschrift *Dietsche Warande en Belfort*. Haar artikelen in dit tijdschrift droegen bij tot de langzame verruiming van het katholieke Vlaamse cultuurleven. Vanaf 1900 was zij hoofdredacteur van het blad.

Zij zette zich daarnaast in voor de ‘vrouwelijke kern van de Vlaamse Beweging.’ Ze ontplooidde in samenwerking met Hilda Ram een vrouwenwerking in het Antwerpse die volledig kaderde in de doelstellingen van de kring *Eigen Leven*. Naar een idee van Belpaire werden – overigens niet zonder tegenstand – Vlaamse leergangen ingericht binnen de *Extension Universitaire*.²⁵ Belpaire stelde alles in het werk om via de extensie de Vlaamse boodschap uit te dragen naar het publiek dat stilaan haar werkterrein werd: de verfranste dames van de hogere burgerij. Ook de oprichting in 1899 van de *Constance Teichmannkring*, een Vlaamse damesvereniging, kaderde in de werking van *Eigen leven*. Het plan was ditmaal van Hilda Ram. Het was haar bedoeling een soort losse bijeenkomsten te organiseren waar dames al doende het Vlaams en andere talen konden aanleren en kennismaken met goede Vlaamse kinderliteratuur. De vereniging was waarschijnlijk een Antwerpse afdeling van het Algemeen Nederlands Verbond. Er werd in die periode zelfs reeds gedacht aan een Vlaams tijdschrift voor vrouwen.²⁶

Het door Belpaire literair georiënteerde tijdschrift *Dietsche Warande en Belfort* kwam enigszins buiten haar wil om terecht in de politieke hetze rond het wetsvoorstel-Coremans en de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs. Belpaire werd zoals andere vooraanstaande ‘Vlaamsvoelenden’ door de nieuwe kardinaal Mercier gepolst omtrent de Vlaamse kwestie. Ze schatte de ‘Vlaamsvoelendheid’ van de kardinaal en vooral de politieke gevoeligheid van de flaminganten verkeerd in toen ze zich openlijk garant stelde voor Mercier in het tijdschrift. De bisschoppelijke instructies van 1906 over het gebruik van het Nederlands in het middelbaar onderwijs en het ongenoegen dat ze wekten aan Vlaamse zijde brachten Belpaire in een moeilijke positie. Zij opteerde voor het behoud van haar Vlaamse geloofwaardigheid en distantieerde zich van het bisschoppelijk beleid via een nakreet in *Dietsche Warande en Belfort* en via de ondertekening van een protestbrief in 1909.

Die positionering verleende haar een flamingant imago en de benaming ‘moeder van de Vlaamse Beweging.’²⁷ Belpaire hield vast aan de grond van de zaak, al had ze het als diepgelovige wel erg moeilijk met de veroordeling door de kerkelijke overheid. Mercier beschouwde de actie van Belpaire als een uiterst oneerbiedige aanfluiting van het kerkelijke gezag: ‘En dat voor een vrouw! Steeds bleef hij zoeken naar den geestelijke die mij mocht opgestoot hebben, want dat een vrouw eigen overtuiging kon hebben en er naar handelen, kwam hem niet te binnen,’ getuigde Belpaire later in haar memoires *Gestalten*.²⁸ Ze betreurde vooral dat ze vanwege deze kwestie niet meer op de steun van Mercier kon rekenen bij de uitwerking van haar plannen met de vrouwenbeweging, en dat hij haar vanaf dan zelfs herhaaldelijk dwarsboomde.²⁹

Onderwijs en vorming van meisjes³⁰

Marie-Elisabeth Belpaire trad na het overlijden van haar ongehuwde tante Constance Teichmann in 1896 en van haar moeder Betsy Teichmann in 1900 zelf op de voorgrond. Ze beschikte inmiddels over eigen middelen, als eigenares van verschillende panden in Antwerpen en als aandeelhoudster van Cooppal. Haar bekommernis voor het katholieke volksonderwijs verschoof geleidelijk naar het voortgezette katholieke meisjesonderwijs. Als voorzitter van het *Anna Bijns*genootschap kreeg zij de beroepsschool onder haar hoede. Die kende een flinke uitbreiding en verandering, en was in het begin van de jaren 1890 uitgegroeid tot een succesvolle katholieke meisjesschool. Aan de beroepsschool werd een middelbare afdeling verbonden, die vanaf 1892 onder één naam samengebracht werd: *Institut Anna Bijns. École moyenne professionnelle catholique*. Veel meer dan zich toe te leggen op de liefdadigheid of de verplegende sector – er waren enkele initiatieven in die richting – raakte Belpaire overtuigd van het maatschappelijke belang van een beter onderwijs voor meisjes in Vlaanderen. ‘Zoals het onderwijs den man ontwikkelt om het tot een volmaakt mensch, dat is een volmaakt man, te maken, evenzoo moet het onderwijs de vrouw opkweeken tot volmaakt mensch, dat is volmaakte vrouw.’³¹

In de jaren 1890 – de toegang van vrouwen tot het universitair onderwijs was brandend actueel – ging Belpaire over tot de inrichting van hoger onderwijs voor vrouwen. Ze werd hierin vanaf 1896 bijgestaan door haar medewerkster en levensgezellin van Nederlandse afkomst Louisa Duykers (1869-1952). Belpaire en Duykers richtten één jaar na hun kennismaking, in 1897, de *Extension Universitaire pour les femmes-Universiteitsonderricht voor vrouwen* op. De financiering en de organisatie berustten volledig bij Belpaire. Het idee kwam uit Engeland overgewaaid, waar al in de jaren 1870 een beweging voor de democratisering van het hoger onderwijs ontstond. Het doelpubliek van de Antwerpse extensie was – en dit was nieuw voor een hogeschooluitbreiding –